Вифлеємска Дитина.

Після легенди Сельми Лаґерлеф.

Переповів Теодозий Лежогубский.

I.
Римский вояк.

В вифлеємскій брамі стояв на сторожі римский вояк. Цілий закований в залізо; на голові лискучий шелом, на грудях сталевий панцир, при боці короткий меч. В руках держав довжезну списзу. Так стояв цілісенький день, мовби вкопаний у землю, подібний до гарно вирізбленої статуї.

Брамою раз по раз виходили і входили мешканці міста. В тіни еї грубезних мурів розложили ся перекупні і голосно захвалювали свої вина та овочі, що для більшої примани порозкладали при самій дорозі. Побіч них гурт жебраків, що втомлені ходом від хати до хати, прийшли тут, щоби відпочати в тіни і обчислити свій денний заробок. З острахом гляділи они на вояка, а лакомий їх зір раз враз відривав ся від гарної его збруї та звертав ся до кошів з вином і овочами. І перекупні, що мусїли добре пильнувати своїх кошів перед лакомими жебраками, не могли поборити цікавости, щоб час від часу не кинути оком на струнку стать лицаря, котрий, стоячи на сонци цілий сяв блеском.

Всі звертали до него цікаві погляди, а він сам ні разу не глянув на цілу сю рухливу товпу. І по що-ж ему дивити ся на неї. Хиба-ж они гідні того, щоб на них спочав погляд римского лицаря? І на що тут ему дивити ся? На ті бруднї коші з овочами? На ті прості збанки з вином? На ті лахмани жебраків? Хиба-ж се річи, на котрі дивить ся римский вояк? На довгі ряди залізом критих вояків дивити ся ему, на те, як то они, на одно слово свого старшого, звивають ся та розвивають мов довжезна гадюка. Ось на що дивити ся ему!

Аж радостию засияло око хороброго вояка, і він полинув гадкою у боевий вир.

Перед его очима, мов живі, станули на довгих дручках римскі вірли, (знамена римских полків) високо над головами, критими шеломами. В его ушах почув ся голос боевої сурми, а нерухомі ряди з бішеною заїлостю вдарили на ворога. Ломлять ся списи, пукають щити, бращить збруя, а на порубаних острими мечами шеломах видніє кров. А себе бачить у першім ряді! Довкола него купи трупів, ціла збруя замазана кровю ворогів. І широко роздіймили ся его ніздря, мов би хотіли понюхати теплої крови, а серце у грудях так і стало бити ся молотом.

І він, що у своїй уяві бачить такі образи, мав би дивити ся на отсей поганий образ, що розстелив ся коло него? Бабам, дітям, старцям та калікам дивити ся на него! Аж сьмих збирав его, і коли-б не памятав о тім, що він вояк — а воякови не пристоїть з чогонебудь сьміяти ся — зареготав би ся в голос.

Зараз за міскою брамою простягало ся поле засіяне білими лєліями. День в день ставав вояк на своїм місци, і день в день падав его погляд на отсе поле, але ні разу не прийшло ему на думку подивляти его красу. Що дня приходили сюда люди та любували ся гарним видом, вдихуючи чудовий запах білих лєлій. Але щоби він, римский вояк, мав дивити ся на них і любувати ся їх ніжним запахом, се уважав так понижаючим для себе, що его лють брала на отсих людий, що не мали ніякого ліпшого діла, як одушевляти ся цьвітами. І щоби й собі не піддати ся чарам гарної природи, думав про що иньше.

Дивив ся на поле, бо-ж годі було замикати очи — ще хто подумав би, що він на сторожі спить — але не бачив его. Вмісто зелених гаїв оливних, що мов рамами окружали біле поле, бачив він високі гори, що окружали безмежну пустиню, вкриту біляво-жовтим піском. А серед тих пісків, під горячими проміннями полудневого сонця, ступає полк вояків. Глибоко западали в пісок їх ноги, а з гори сипало мов жаром. Бачив перед своїми очима крайно потомлених вояків, як ледви живі посували ся наперед. Розпечена збруя пекла тіло, що аж міхурі виступали. Від блеску сонця, що тисячами малих сонць відбивало ся в гладкій збруї вояків, аж очи заходили кровю, а піт так і струями ллав ся з лиця. Нігде ні одного деревця, ні найменшої тіни, усюди одна і та сама смертоносна жара. І один вояк по другім падав мертвий від сонячного удару, а его товариші навіть не глянули на него. Хто знає, чи ледви третина дійде до цїли... Ось вояки! З такими то й цілий сьвіт можна здобути. На них варто поглянути, але на отсі білі лєлії стидно дивити ся. Ледви повіє вітрець, а они вже хилять свої голови, ледва троха пригріє сонце в полудне, а они вже вянуть.

II.
Хлопя.

На оболони, що прилягало до поля засіяного лєліями, прибігали що дня міскі діти, щоби побавити ся. Сьміхом та гамором наповняли воздух, а старші, що переходили туди, з приємностию приглядали ся діточим забавам. З відразою відвертав ся від них вояк; майже ненависть відчував до них, бо бачив, як они нераз ставали в ряди та бавили ся в вояків. З охотою був би покарав не одного з них за те, що сьміли удавати вояків. Де їм до того — се обида для римского вояка!

Одного разу побачив малого, може трилітного хлопчика, що прибіг на вигін побавити ся. Прийшов сам один. Его рожеве тіло вкривала овеча скіра, а довгі, русяві кучері спадали аж на плечі. Мимоволі глядів за ним вояк. Бачив, що сей хлопчик якось не так бігає, як инші. Він мовби не дотикав ніжками землі, легко, мов метелик, перебігав з місця на місце.

„Що за мана", думав вояк, „хиба вже й я стану любувати ся малими дітьми? Ось що значить, як чоловік довший час сидить дома, а не вправляє ся в своїм военнім ремеслі. Бабіє чоловік!" Та хоч сам себе брав на глум, не міг якось відірвати очий від сего хлопчини.

А ось се хлопя простягає свою дрібну ручку, щоби зловити пчолу, що усіла на одній лєлії. Она, бачите, назбирала тілько меду, що не могла зірвати ся до лету.

„Пожди, непотрібе", думав собі вояк, „тілько діткни ся еї. Она тебе так ужалить, що другий раз певно не схоче ся тобі ловити пчіл".

Але давне диво! Пчола спокійно дала зловити ся, навіть не намагала ся відлетіти, а хлопя, тримаючи її в своїх ручках, побігло скоренько до муру, де в одній щелині гніздив ся рій пчіл, і впустило еї до середини. І знова вернуло на вигін та мудрими своїми очима шукало, чи не найде ся де втомлена пчола. А коли найшло, то знов заносило еї в щелину муру. Так бавило ся цілими днями перед очима вояка, а сей якось не міг відірвати від него своїх очий.

Сум огортав нашого лицаря. Жалував не хлопця, бо після его гадки, такий непотріб заслугував на се, щоби ему дати доброго прочуханця, але брав его жаль в згадку, що з такого хлопця колись виросте. Чи стане він колись вояком? Чи буде мав відвагу змірити ся з ворогом? Чи буде мав серце вбити его, коли він нині не може дивити ся на втомлену пчолу?

Хлопчик що дня вертав до своєї дивної забави, а вояк так привик до него, що вже здалека витав его поглядом.

„Дивна річ", думав він, „вже три роки приходжу сюди, а ще нічо не звернуло так моєї уваги, як отсей хлопець. Що за мара якась?"

І нараз, мов блискавка, промайнуло ему через гадку оповідане одного жидівского вояка, що разом з ним служив у полку. Він розказував, що прийде час, де на цілій земли запанує супокій між людьми. Не буде воен, не буде проливу крови, бо люди будуть посполу любити ся як братя. Казав, що так стоїть написано в старих жидівских книгах, що се списали мужі післані від Бога — пророки. На згадку про се страх перейняв старого вояка. Він не вірив тим книгам, але вже то саме, що є люди, що їм вірять, приводило его до гнїву. А що-ж робити будуть тогди вояки? Чей не станугь простими робітниками, як иньші? Сама гадка, щоби він мав колись скинути свою збрую і вбрати ся в звичайну одіж, видавала ся ему такою дивовижною і противною, що аж мороз переходив поза скіру.

Одного разу, коли хлопчина прийшов, як звичайно, бавити ся на отсе поле, засіяне лєліями, надійшла чорна хмара і став падати дощ. Хлопчина побачив, що грубі каплї дощу падали в отворені до гори чашечки цьвітів і ломали в них тоненькі пиляки. Стало ему жаль бідних лєлійок. Побіг чим скорше до найвисших і найкрасших і став пригинати їх чаші до землї, так, що тепер падав дощ на їх вверхну часть. Так бігав від одної до другої, аж доки в сей спосіб не заслонив усіх перед дощем. А робив се так скоро і справно, що не минуло кілька хвилин, як усі лєлії, мовби в покорі, похилили свої цьвіти до землі. Дарма, що дощ почав уже на добре падати і перемочив его цілого. Він так якби не чув сего. Вояк, що бачив его працю, сьміяв ся з него в душі. Думав собі: „От дітвак! Думає, що лєлії дякувати будуть ему за се. О, буде навіть за що! Таж він поломав усе бадилє. Хто-ж видав тверде бадилє так пригинати до землі?"

Але буря скоро проминула, а малий побіг назад до своїх цьвітів. І знова став ходити від одної до другої та простував похилені лєлії. Ледви що діткнув ся котрої з них, як зараз підносила ся до гори, а цьвіти знова дивили ся просто до неба. Ні одна лєлія не була зломана, а поле біліло ще красше, як перед бурею.

На сей вид гнївом скипіло серце хороброго вояка. „Що буде з сеї дитини?" подумав. „Чи кому прийшло-б навіть на гадку робити такі річи? Що за муж виросте з него, коли нині ему жаль зломаної лєлії. Що він буде робити, коли прийде ему йти на війну, або на розказ старшого підпалити хату, де повно людий, або й затопити корабель з цілою осадою?"

І знова промайнула ему гадка про се страшне пророцтво. А ну-ж то вже тепер надійшов той час? Острах зняв его. Хиба се неможливо, коли такі дивні діти приходять на сьвіт? Ось-ось вже запанує в цілім сьвіті супокій, а для війни вже послїдна година. Люди жити будуть серцем. Навіть цьвітам не будуть робити кривди. Минуть ся геройскі подвиги хоробрих вояків, а мури міст не побачать величавого в'їзду гордих витязів, що, збогачені добичею, вертають з кервавої війни. А так жде тих кервавих воен, так жде тої хвилї, коли розбогатіє скарбами, здобутими на ворогах. Страшна лють заволоділа его серцем, так, що майже несьвідомо погрозив списою бідному хлопчикови.

III.
Хлопчина робить прислугу воякови.

На другий день хлопчина вже не бавив ся пчолами та лєліями, а зробив щось ще дивнїйшого.

На дворі стояла страшна спека. Сонце жаром сипало на лискучий шелом та сталевий панцир, а розпечене залізо прямо парило голову й ціле тіло. Здавало ся, що сонячні лучі, то розпечені сталеві голки, що пробивають шелом, переходять череп, вїдають ся в мозок та спричинюють невиносимий біль. З горяча засихав язик у роті, а скіра на устах пукала. Кровю забігали очи, а з браку сьвіжого воздуха аж на верх виступали.

Але вояк стояв на своїм місци. Що ему спека? Адже він відбував походи через горячі африканьскі пустині! В душі ще й тішив ся, бо та спека дала людям нагоду подивляти его силу та витревалість. Ані одним рухом не дав пізнати по собі, як тяжко приходить ся ему вистояти на отсій спеці.

А коли так стояв, побачив, як сей хлопчик, що звичайно здалека обминав его, став тепер підходити чим раз близше до него. Станув перед ним на кілька кроків та своїми розумними очима довго вдивляв ся в него. Нараз відвернув ся і швидко кудись побіг. За хвилю вернув і приніс у пригорщи кілька капель води.

„Чи не прийшло ему на гадку принести мені води?" подумав вояк. „Він чисто зсунув ся з глузду. Та римский вояк не мав би витримати такої спеки? Він завсігди помагає тим, що в него не просять помочи. Я мав би приняти від него поміч? Я волів би, щоби подібних непотрібів і не стало на сьвіті".

А хлопчина чим раз наближав ся до него. Осторожно затискав дрібні ручки, щоб не виллати ні одної каплї води. Навіть не бачив, як насупило ся лице вояка, як поорало ся зморщками і як з очий бляскав гнїв. Станув перед грізним лицарем. Такий маленький, що досягав ледви его колін. Підніс головку до гори, а довгі, русяві кучері спадали на его плечі. Потрясе ними, щоб не заслонювали ему очий і простяг свої пригорщі до вояка. Не злякав его гнїв, що малював ся на лици сердитого лицаря. На его усточках появив ся такий милий і лагідний усьміх, що, здаесь, навіть дикий зьвір не важив би ся заподіяти ему щось злого.

Але вояк ані думав приняти дару. Що сказали б на се его товариші, якба довідали ся, що старому римскому лицареви якийсь малий хлопчик приносив води, бо не міг вистояти на спеці. Тому навіть і не дивив ся на него. Вже то саме, що малий хлопчина добачив его втому, було для него тяжкою обидою.

А хлопчик не відходив. Ще привітливійше усьміхав ся до вояка, ще приязнїйше глядів ему в очи, ще висше підносив свої рученята. Аж на пальці став, щоби воякови лекше було схилити ся.

Вже не стало воякови терпцю. „Чого хоче від мене сей клятий хлопчище", думав в гнїві, „чи прийшов сьміяти ся з мене, чи може хоче мене застидати перед людьми?" Хопив за спису, щоб его відігнати.

Нараз скоїло ся щось, чого ніколи не сподівав ся старий вояк. Перед его очима заскакали червоні, огнані язики, его голова стала ходити ходором, а вкінци все, що его окружало, покрило ся туманом. В голові стало его печи, мовби хто наллав до неї розтопленого олова. Чув, що мліє... Навіть такого залізного мужа змогла спека. Ще хвилина, а впаде на землю і згине так, як гинули его товариші серед безмежної африканьскої пустині. Майже без памяти кинув від себе спису, вхопив хлопчину на руки і приложив свої уста до его маленької пригорщі. А в ній було не більше, як кілька капель води. Ледви змочив ними засохлий язик, як якась цілюща сила розіллала ся по цілім его тілі. Сонішні проміні мовби похолодніли. Вже не пекли, як передше, а сталевий шелом та панцир вже не парили его. В очах знова стало ясно, а червоні язики вже більше не скакали перед ним. Нове житє війшло в него. Не чув ніякої втоми, якби що

яно станув на сторожі. Що се стало ся з ним? Ще не прийшов зовсім до себе, ще не розумів, що стало ся з ним, ще не мав часу протерти зачудованих очий, а хлопчини вже не було коло него. Побіг на оболоне та став знова бавити ся по своєму.

Зачудований вояк став питати сам себе: „Яка се була вода? Я ще в житю не пив такої. Она жите вертає чоловікови. Треба було подякувати отсему хлопчикови, що приніс ей саме тоді, як я умлівав." Але се тривало тілько одну хвилину. Ненависть перемогла. „Що? Я мав би дякувати отсему дармоїдови? Та він сего навіть не розуміє. От, прийшла єму химера, та подав мені води. Єму нераз такі приходять. Ось недавно ратував пчоли та заслонював перед дощем лелії. Они єму не дякували, тож відки я маю дякувати єму? Ще чого нестало! Вояк мав би дякувати дитині? Се ж було б нерозумно і сьмішно. Те все таки чи малий стид для мене, що я мало що не зімлів зі спеки".

І ще гіршу ненависть почув старий вояк до хлопчика.

IV.

Що задумує Ірод?

Саме тогди виходив з міскої брами Вольтіґій, вожд римского полку, що стояв у Вифлеємі. Наш лицар аж задріжав зі страху. „Ще лише того треба було, щоби був побачив, як я держав в обіймах отсего хлопця", подумав собі. „То ж був би стид! Вояк на сторожі бавить ся з дітьми!" Але на щасте не бачив. Він ішов прямо до стоячого на сторожі, а коли цілком приблизив ся, спитав шепотом, чи не могли б зі собою побесідувати, але так, щоб ніхто не бачив. Мав сказати єму дуже важну тайну.

„Чому не можна" — відповів вояк. „Відійдім кілька кроків на бік, а можемо розмавляти цілком свобідно".

Відійшли на бік, а Вольтіґій, нахиливши ся до вояка, став говорити шепотом: „Знаєш, що король Ірод вже від довшого часу шукає за якимсь хлопцем, що має ховати ся в Вифлеємі. Єму, бачиш, сказали сьвященики і віщуни, що сей хлопець, як дorосте, відбере єму королївство і сам стане панувати. Казали, що се его королївство тривати буде тисячі літ, і що в нім не буде ніякої усобиці, ані війни. В цілій державі не буде ані одного вояка, бо їх не буде потрібно. Ірод хоче конче найти сего хлопця. Розумієш?"

„Певно, що розумію", відповів вояк. „Якби тілько знати, котрий то є сей хлопець, то можна-б его легко позбути ся. А так, не знати кого.. Оно зле, що віщуни не сказали королеви виразно, як він називає ся", говорив тихо вояк.

„Ось бачиш", говорив дальше начальник, „що се не так легко, як тобі здавало ся спершу. Але королеви прийшла добра гадка і, здає ся, що нам удасть ся позбути ся сего недорослого королика. Король обіцяв велику нагороду тому, що єму допоможе в тім ділі".

Я і без нагороди готов се зробити", відповів вояк". „Се не аби яка честь, що Ти, благородний Вольтіґій, вибрав до сего як раз мене".

„Добре", сказав вожд. „Ось послухай, що задумав король. За кілька днів припадають уродини наймолодшого королївского сина, і король хоче в сей день устроїти велику гостину для всіх вифлеємских дітий, тих що не мають більше як три роки. Він їх запросить до себе разом з матерями. В часі гостини... знаєш..."

Вожд не докінчив своєї бесіди, тілько зареготав ся дико. Аж здрігнув ся вояк на таку страшну річ. Відраза і обурене так і мальовало ся на его лици. Хиба він нянькою, щоби бавити діти? Але Вольтіґій сьміяв ся дальше.

„Не бій ся — казав він — не на те кличе нас король, щоб ми забавляли дітий, не няньками будемо на тій гостині. Тілько нахили ся ліпше до мене, а я тобі роскажу, що ми там маємо робити."

І довго шептав вожд до уха вояка, що пильно ловив кожде его слово. „Тілько памятай, що треба мовчати, як гріб", закінчив свою промову.

„Будь спокійний", сказав гордо вояк. „Ти знаєш мене. Я вмію мовчати, де треба."

Покінчивши розмову, віддалив ся Вольтіґій, а вояк і дальше стояв на своїм місци. Мимоволї почав шукати очима хлопця. А він і дальше бігав поміж цьвітами та так легко і справно, якби був метеликом, а не чоловіком. Вже позабув цілком про добродійство, яке він єму зробив. Тілько дикий сьміх вирвав ся з его грудий, коли подумав, що й сей хлопець буде також на гостині у короля Ірода. Цілий день вистояв на сторожі, а коли вечером прийшли вартівники, щоб зачинити на ніч браму, він скорим ходом поспішив улицями, що вели до палати Ірода, де за кілька днів мала відбути ся діточа гостина.

V.

Гостина дітий у Ірода.

Величава се була палата. В ній мешкав Ірод, кілько разів приїздив до Вифлеєму. Ціле подвіре було виложене гладкими камінними плитами. Довкола него підіймала ся триповерхова будівля, котра до подвіря кінчила ся простерими ходорами, підпертими гарно різьбленими стовпами. Три їх було, один над другим. На тім найвисшім мала відбути гостина дітий. Чудово прибрано его на се сьвято. Цілий замінено в один город. Здовж стін і довкола стовпів поміщено зелені, помаранчеві дерева, вкриті жовтими, дозрілими овочами. Поруче ходорів оплетено пахучими вітками лелій. По стінах та по стелї тягнули ся довгі літорости винограду, а величаві їх грозна звисали так, що їх можна було дістати рукою. Цілий поміст висипано пахучими рожами. Серед сего гаю порозміщувано мраморні посудини, повні чистої води, з котрих весело грали ся срібні золоті рибки. По деревах повно було пташенят, що безжурно перелїтали з одної галузки на другу. А що найбільше мало подобати ся дітям. то великий чорний крук, що безнастанно повтаряв кілька вивчених слів та здоровив кождого, хто тілько приближив ся до его клїтки. Здаєсь, що вже було годі красше прибрати місце на прием дітий. Вифлеєм довго буде говорити про него. Цілий сьвіт довго буде его памятати.

Надійшов день уродин королевича. Всї вифлеємскі матери прийшли з своїми діточками на королївску гостину. Ні одної не браковало. бо заповіджено, що, колиб котра з материй не прийшла, то було б се крайною обидою для короля. Усї прибрані сьвяточно. Богаті, пестрі одежі мішали ся разом із білими намітками, якими, по східному звичаю, жінки заслонювали лиця. Найменьші діти несли матери на руках, більші садили собі на рамена, а иньші вели за руки. Для дітий велів цар приладити білі одежі з гарними червоними рубцями в долї. Головку кождої дитини прибрано пахучим вінком рож.

Ах як тїшили ся матери видячи, як гарно прибрані їх діти! Обводили їх по цілім хуторі, показуючи усї чуда, які приготовувала для них щедра Іродова рука.

Ледви зібрали ся всї матери з дітьми, як сей час з'явили ся невільники і стали розкладати маленькі столики, а на них найсмачнїйші та найвибагливійші ласощі. Сказано, як на гостині у короля. Спершу несьміло брали матери що найкрасші куски та подавали своїм дітям. Згодом осьмілили ся бо і служба дуже щиро припрошувала їх до їди.

Одно тілько непокоїло материй. Здовж стін, укритий серед зелени дерев та цьвітів. стояв цілий ряд вояків закованих в залізо. Стояли так тихо, що здавало ся, що они не живі люди, а гарні сталеві стовпи.

„По що їх тут?" питали затрівожені матери одна другої. „Адже ми знаємо сьвітовий лад і знаємо, як належить поводити ся на королївскім дворі". А иньші відповідали: „Ні, ні, то не на те стоять они, то такий звичай у королїв, щоб військо стояло. От так само стоять, коли чужі королї приїздять в гостину".

Діти спершу бояли ся. Несьміло і тихо сиділи побіч материй. З часом розбавили ся й они. Діточа вдача взяла верх над острахом та несьміливостю. Зачали бігати та заглядати по всїх кутах. А було там що бачити. Там серед цьвітів стояв улий повний меду. Можна було їсти, ніхто не боронив, а служба ще і припрошувала та сама подавала. Ту знова звисали пахучі яблока, тілько руку треба було піднести. В однім куті, під кріслатим деревом, сидів чародій. Зразу бояли ся его діти, але коли з его широких рукавів стали сипати ся преріжні дарунки для них, то роєм обступили его. Кожде брало, що єму найлїпше припало до вподоби. В другім куті бачили діти освоєних тигрів, таких ласкавих, що їм можно було їздити на хребті як на кони. Правдивий діточий рай! Розбавила ся дітвора. Мов пчоли в лїтї так бігали они від одного кута до другого. В однім гарні річи, а в другім ще гарнійші. Не знати, на що й дивити ся. Зірками сияли їх очи, а з личка так і пашіло здоровлем і щастем.

Зі всїх річий найбільше приковував їх зір довгий ряд вояків. Молоденькі гості не могли налюбовати ся лискучою збруєю. Аж тягнуло їх до тих коротких мечів, що звисали при боці вояків, а богато прикрашені їх рукояти мов огнем горіли в їх очах. Дарма що з під залізних шоломів глядїли на них строгі очи вояків. Ні один з них навіть пальцем не діткнув ся. Діти стали освоювати ся з ними. Чим раз близше підходили до них. Забава росла з кождою хвилею. Гамір, сьміхи та крики розбавленої дітвори гомоном відбивали о високе склепіне. Дивували ся діти, що отсї вояки так близько сгоять коло преріжних ласощів, а жадного з них не збере охота посягнути по них рукою.

Один хлопчик, що найпильнїйше вдивляв ся в вояків, не міг побороти своєї цікавости. „Чого боя ти ся?" думав собі. „Они нікому не роблять нічого злого. Ану піду та стрібую, чи они живі, чи то може тілько стовпи, прибрані збруєю." І поволи став підходити до одного вояка. Очи всїх дітий звернули ся на него. Єму самому серце почало молотом бити, а на личку виступив румянець. Підійшов до вояка. Вже хотів рукою діткнути ся лискучої збруї, коли нараз зі всїх боків забряціло оруже. Всї нерухомі досі залізні статуї заворушили ся і мов дикі зьвірі кинули ся на дітий. Счинило ся правдиве пекло. Стали ловити малі діти, підносили до гори і з сильним розмахом кидали об землю. Иньші кидали діти поза поруче ходора. Иньші добували мечів і в половині розтинали дітий. Відрубували голови і кидали ними на поміст з такою силою, що мозок вилїтав з розбитих черепів. Скаменіли бідні матери на вид трупів своїх найдорожших. Ті діти, що ще не впали жертвою зьвірства вояків, в смертельнім перестраху кинули ся до своїх материй та стали чіпати ся їх одежи. На хвилю стало тихо. На помості конали в передсмертних судорогах діти. Нараз мов львиці кинули ся матері на катів, і з грудий усїх видав ся один страшний крик розпуки. Але що могли вдіяти бідні матери супроти острих мечів вояків? Они ловили діти одно по другім, видирали їх з рук материй, підкидували в гору і ловили на списи. Дарма, що матери кидали ся на вколїшки перед ними і голими руками заслонювали свої діти, дарма, що сильнїйші з них кидали ся на вояків, ловили їх за горла і нігтями роздирали скіру. Один удар меча, а матери падали побіч дітий, купаючи ся у власній крови.

А сей вояк, що звичайно ставав на сторожі коло брами, стояв і тутки на сторожі при самих сходах, що вели на ходір. Він не брав участи в різни. Він тілько глядів бистрим оком, щоб ні одна з материй не втікла сюди з дитиною. Коли побачив, що котра з них кидала ся попри него на втікача, він тілько простягав свій блискучий меч і мірив її таким строгим поглядом, що ні одна з них не мала відваги пробувати дальше щастя. Декотрі, спинені его поглядом, втікали мов божевільні від него і стрімголов кидали ся разом з дітьми з третього поверха ходора на камінне подвіре палати. О! Вольтіґій знав добре, кого поставити на сім місци. Як би так хто був поставив якого молодого а горячого вояка, то знає, чи сей був би витримав на однім місци і не кинув ся разом з иньшими вбивати дітий. А тогди не одна матір могла-б легко втечи з дитиною. Але ні! Сей старий а досьвідчений вояк не покидав свого місця, і ні одна з материй не могла утечи.

Нараз підбігла проти него одна женщина, що в смертельнім перестраху притискала свою дитину до грудий. Ні один з вояків не добачив еї, бо кождий був занятий вишукуванем дітий, що поховали ся по кутах. Запаморочила їх дикість, осліпив вид сьвіжої крови. Як би не сей вояк, що стояв на сторожі коло сходів, то була-б певно втікла, бо бігла так скоро як птах, здавало ся, що ногами навіть не досягала землі. Бігла так скоро, що наш лицар не міг навіть добачити ні еї лиця, ні личка хлопчика, що судорожно держав ся шиї матери. Мав на стілько лиш часу, що простягнув свій меч проти неї. Але меч не здержав еї. Мов без памяти кинула ся нещасна мати на остру сталь. Єще одна коротонька хвилина, а пробита острим залізом поляже разом з иньшими.

Та як раз у сїй хвилї почув вояк над своєю головою давний звук, а рівночасно доймаючий біль в оці і то такий страшний та невиносимий, що на хвилю осліп і оглух. З болю стратив память, а меч виховзнув ся єму з рук та з бренькотом упав на долівку. Майже без тямки сягнув рукою до ока і зловив пчолу. То она так болючо вжалила его в око. З гнївом схилив ся по свій меч. Сеї одної хвилини вистарчило, щоб бідна мати кинула ся в найбільшім розгонї на сходи і, мов несена вітром, щезла між товпою людий, що окружила Іродову палату. Кинули ся за нею на здогін вояки, кинула ся ціла служба. Всї її бачили, як збігала зі сходів, але де поділа ся, сего ніхто не міг відгадати.

VI.

Родичі втікають з дитиною.

На другий день наш вояк стояв знов на сторожі коло міскої брами. Було се вчасним ранком; що йно отворено браму. Але нинька не виходило нею тілько людий, що звичайно. Не було чути, ні веселих сьпівів робітників, що виходили в поле, ні гамору перекупнів, що день в день розкладали в брамі свої вина та овочі. Тихо було та сумно. Вчорайша різня дітий так перелякала мешканців міста, що ніхто не важив ся виходити з хати.

Чорні думки налягли на нашого лицаря. Вчера утікла з кервавої гостини у Ірода одна жінка з дитиною. Вольтіґій, довідавши ся про се, велів позачиняти всї брами міста, а отворити тілько одну, що виходила на поле, засіяне білими леліями. На сторожі поставив знова нашого вояка. Він казав, що мати певно схоче втечи з міста з уратованою дитиною і буде мусїла виходити сею одинокою брамою. Наш лицар думав, що Вольтіґій поступив собі немудро.

Радше було казати перешукати всі доми, а не спус кати ся на се, що она схоче втікати і буде мусіла виходити отсею брамою. Але що було діяти? Начальник казав, а вояк мусів слухати. Тож і стояв на своїм місци та споглядав на улицю, що вела з міста до брами. Він знав, що ся мати, як схоче втікати з міста, то буде старала ся добре сховати свою дитину. Тілько не знати, як. Чи не схоче она перенести її в якім мішку або кошику, а може й у збанку з вина? На всякий випадок треба добре уважати, щоб не втікла другий раз. Вояк був цілком певний, що сим разом певно не вдасть ся їй обманути его. Адже дитина не голка, щоб можна її сховати так, щоб не можна було найти.

Коли так роздумував, побачив двое людий, мущину і жінку, що виходили з міста. Йшли дуже скоро і раз по раз тривожно споглядали на всі сторони, якби боялиси якоїсь напасти. Мущина ніс у руках сокиру і стискав еї топориско так сильно, якби хотів нею боронити ся против кождого, що схотів би ему заступити дорогу.

Вояк не дивив ся на него. Що він его обходить? Тілько та жінка, що йшла коло него, була цілком похожа на матір, що втікла вчера з дитиною. Лиця не міг розпізнати, бо вчера не мав часу добачити. Але ріст, рухи й ціла стать були точнісенько ті самі. Ціла загорнула ся в білу намітку а в еї широких фалдах скривала щось, що своїм виглядом подобало як раз на малу дитину. Так се певнісенько она. Аві мрів наш лицар про таке щастє. Сама попаде ему в руки. Навіть не сховала добре дитини. Несе так, що і сліпий міг би добачити.

Між там чоловік і жінка наближали ся до брами. Ані сподівали ся, відки грозить їм небезпека, Думали, що ось ось будуть за брамою міста. Дійшли до брами. Вже мали переступити еї поріг, коли нараз перед їх грудьми заблищала списа сторожа· З острахом подали ся в зад.

„Чому заступаєш нам дорогу?" — спитав мущина.

„Пожди лиш" відповів вояк. „Зараз підеш, тілько мушу побачити, що твоя товаришка так ховає під наміткою".

— „А що-ж иньшого, як не кусень хліба та збанок вина" сказав чоловік." Хиба схочеш нам се відібрати? Се наш харч і напій на цілий день."

„Може і правду кажеш," заговорив знова вояк, „але на всякий випадок я мушу вперід побачити."

„Пощо тобі се бачити?" просив чоловік. „Пусти нас своєю дорогою. Нам спішно."

А коли се говорив, то сокира дрижала в его руках. Ледви міг побороти свій гнів. Жінка, що стояла коло него, видячи се, положила руку на его рамя і сказала лагідно:

„Лиши най дивить ся. Я вірю, що коли побачить, то нічого злого ему не вдіє." При сих словах звернула ся до вояка і відслонила намітку. Вояк, що сподівав ся побачити дитину, остовпів із подиву, бо з під намітки упав не него такий блеск, що аж осліпив ему очи. Навіть не міг добачити, що се таке. Коли охолонув, сказав до жінки: — „Я думав, що ти несеш дитину." — „Адже бачите, що несу" відповіла лагідно.

Аж тепер добачив вояк, що се, що сияло таким блеском, не було нічо иньше, як вязанка білих лелій, таких самісеньких, як ті, що ростуть на вигоні коло брами. Тілько їх блеск був так сильний, що не мож було навіть глядіти на них. Не вірив своїм очам. Сягнув до них рукою. Перешукав цілу вязанку, але не найшов нічого, як лиш самі лелії. А прецінь бачив на власні очи, як жінка ховала під наміткою щось, що подобало цілком на малу дитину.Не було що діяти. Був би з охотою увязнив їх обое, але не мав до сего найменшої причини. Его товариші були б добре висьміяли его, а Вольтігій був би певно ему не простив сего, що сьмів взяти цілком невинних людий.

Жінка, що бачила его задуму, спитала чемно:

„А тепер чи позволиш нам іти."

Вояк не сказав ні слова. Мовчки уступив з дороги, а жінка знову прикрила наміткою се, що несла на руках, усьміхнула ся до вояка таким усьміхом, яким уміє сьміяти ся тілько мати, що виратувала дитину від неминучої смерти, і поздоровивши сердечно, пустила ся в дальшу дорогу. „О я знала що коли побачиш се, то не вдієш ему нічого злого," сказала на відході.

Не більше як два гони відійшли наші подорожні, як у серци вояка пробудило ся знова підозріне, що отся жінка все таки несла живу дитину, а не вязанку білих лелій. Стояв задуманий, а его зір летів безнастанно за ними. Нараз почув голосний крик і побачив цілий гурт вояків, що бігцем наближали ся до брами. На чолі юрби гнав на запіненім кони Вольтігій. З далека кричав до него:

„Зачини браму! Не пусти еї!" А коли прибігли до брами, стали ним хутше роскавувати, що впали на слід матери, котра вчера утікла з дитиною. Були вже в еї домі, перешукали цілий і довідали ся від сусідів, що перед кількома хвилями вибрала ся разом з чоловіком і дитиною, котру прикрила білою наміткою. Батько, сильний свобородий мущина, віс сокиру в руках.

Остовпів наш вояк, слухаючи такої бесіди. Підвіс голову та став розглядати ся довкола, якби шукав помочи.

Саме тогди надїхав якийсь подорожний на баским кони. Не кажучи ані слова, кинув ся на него вояк, стягнув его з коня, вскочив на сідло і вітром пігнав за збігцами.

VII.
Погоня за дитиною.

Минуло кілька днів. Гірскою непрохідною пустинею, що простягала ся на полудне від Вифлеему, їхав поволи наш вояк. І кінь і їздець були вельми утомлені. Груба верства пороху вкривала лискучу збрую, а коня ніхто не був би пізнав. Не був то вже сей баский кінь, на якого вскочив наш вояк коло вифлеемскої брами. Ледви волік за собою ноги. Через усі дни шукав наш лицар вифлеемских збігців. Кілько то разів бачив він їх... Нераз майже рукою досягав. Вже був певний, що не зможуть ему втечи, і нараз зникали ему з очий, мов би западали в землю. В перших днях за кождим разом брала его ще гірша лють, з ще страшнійшою заїлостю гнав за ними. В кінци стала опускати его відвага. Чим раз частїйше приходило ему на гадку, що він боре ся з якоюсь надлюдскою силою, що самі боги опікують ся дитиною.

„Пустий мій труд" — думав він. „Лїпше вернути домів, як марно гинути серед дикої пустині."

Одно лише перейма́ло его страхом. Що скаже Вольтігій, коли він верне без дитини? Прецінь з его вини она вже двічи утекла. Ірод певно не простить ему. Доки жие ще одна вифлеемска дитина, доси він не буде мати спокою. Нема сумніву, що в гніві велить его розпяти на хрест.

Так думав зажурений вояк, полишаючи коневи повну свободу. Кінь, не чуючи руки пана, став прямувати до недалекого ліса, відки заносив запах сьвіжої трави. Наш лицар не стямив ся, аж коли доїхали до краю ліса і станули перед просторою печерою з котрої повіяло милим холодом. По боках печери росли два корчики білих лелій. Гнївно відвернув від них вояк свої очи. Чув у собі крайну утому, а в сій печері булоб як раз добре відпочати. Зліз з коня і пустив его на пашу, а сам підійшов до печери. І знов упав его зір на корчики білих лелій, а спомини з перед кількох днів станули ясно перед его очима. Нагадав собі сего чудного хлопчика, що бігав за вифлеемску браму, ловив утомлені пчоли та заслонював перед дощем білі лелії. Чого ему отсї спомини так часто приходять на гадку? А ті два корчики білих лелій по боках печери? Хиба се не чудна поява серед пустині?

І вояк сам не знав, коли зірвав один цьвіт і держачи его в руці, став входити до середини печери. В печері стояв легкий сумерк. Сперту не бачив нічого. По хвили став его зір привикати до сумерку, і він з найбільшим зачудованем побачив під стіною печери трое людий. Видко мусїли втомити ся дорогою бо сон їх переміг. Спали спокійно. Свобородий мущина, біло одіта жінка, а між ними малий, може трилітний хлопчина, Молотом забило ся серце у груди нашого вояка. Се-ж були збігцї, за якими він шукає від кількох днів. Тепер уже певно не втечуть ему. А они спали спокійно, не знаючи, що ворог стоїть над ними.

Лицар виймив свій острий меч і підійшов до дитини. мірив просто в саму грудь. Вже тверде зелізо було ледви на цаль від грудий дитини, коли вояк мимо волі глянув на еї личко. Ще живійше забило ся его серце. Се був той самий хлопчина, що під вифлеемскою брамою ловив утомлені пчоли і заслонював перед дощем чашї білих лелій. Здержав на хвилю вістре меча. Він і так в его руках. Роем налягли его думки. Але що він сего вже давно не догадав ся! Так, се той князь супокою, про якого віщували жидівскі пророки. Се той, що заснуе тисячлітну державу, в котрій не буде ніяких воен та усобиць, в котрій не буде ні одного вояка. То він відбере королівство Іродова і сам стане панувати.

Вже заздалегіть тішив ся наш лицар, що Ірод певно не пожалує нагороди, коли принесе ему голову сеї дитини та роскаже все, що знає про ню. Він що найменше зробить его начальником цілого полку.

В тім із цьвіту лелії, що его тримав вояк у лівій руцї, вилетїла пчола та стала бреніти над его шоломом. На сей звук задрижав вояк. Він пригадав собі пчолу, що так болючо вжалила его в око тогди, коли перед его мечем стояла мати з дитиною, втікаючи з кервавої гостини у Ірода. Став прислухувати ся пчолї, а она бреніла чим раз тихше.

З цьвіту лелії став добувати ся чим раз сильнійший запах. Тепер пригадав собі вояк ті лелії, що росли на поли коло вифлеемскої брами, і тоту вязанку лелій, що їх ховала під наміткою жінка, втікаючи з Вифлеему. Яке то все якесь чудне!

Цьвіта і пчоли відвдячували ся за добро, що їм робив отсей хлопчина, а він, чоловік, римский вояк, мав би позабути на вдячність? Прецінь ся дитинка виратувала ему жите тогди, коли в своїх малесеньких ручках принесла кілька капель цілющої води...

В его серци лютила ся страшна борба. З одної сторони нагорода, яка певно не омине его з рук Ірода, коли убе дитину, з другої — вдячність, яку відчував.

В кінци рішив ся.

„Годі ж мені" подумав „убивати дитину, коли она сама виратувала менї жите."

В задумі положив меч коло дитини, щоб, збігцї, коли пробудять ся, зрозуміли, яка небезпека грозила їх дитині.

В тім побачив, що дитина не спить. Лежала спокійно на своїм місци за споглядала на вояка великими ясними очима, що сьвітили мов дві зірки вечірні.

На вколішки упав перед нею лицар, а з его груди́й вирвали ся слова щирої молитви.

„О Господа, який ти могучий! Ти побідиш найсильнійших! Тебе Бог вибрав! Ти вітреш голову змиї, і Тобі служити будуть усї сини сьвіта."

Уцілював ноги дитини і тихо вийшов із печери А дитинка лежала спокійно на своїм місци та споглядала за ним великими ясними очима..

Смертельний книш.

Сьвяточне оповіданє.

Написав Олекса Ремез.

I.

Якось за тиждень до Різдва дістав старий Яким Бодня листа від сина, аж з війни, з далекої Китайщини, де син його служив при війську, котре билося з Японцями... Приніс листа дід Бенедь, що був при волості разом і за сторожа і за листоноша. Того дня Бодня зараз по обіді взяв ся лагодити свої чоботи, він був троха шевцем, (звісно, хто на селі — не швець). Отже старий Бодня сидів на стільці перед лавою, тай шпортав шилом в чоботі, потягаючи з люльки, а Якимиха сиділа на лаві і пряла куделю. Обое мовчали. На дворі було зимно, а в старій, низенькій хатині, добре натопленій та ще й до того обкладеній загатою, було навіть занадто горячо; та старі кохають ся в теплі. Трое ягняток вибрикувало по хаті, а сірий кіт звинувшись на припічку клубочком, спав і мурликав під голос веретенові, що борзо крутилось і фурчало в бабиних руках. В печі пік ся хліб і приемний запах, сьвіжо · печеного житнього хліба, виходив з печі і смачно лоскотав в носі. Обоїйко були задумані, аж смутні. Старий Бодня вже скілька разів переставав довбати шилом і про щось уперто думав, дивлячись перед себе в землю, а стара, запримітивши тее, випускала з рук веретено і починала кінцем фартуха витирати очі... але Бодня швидко прочумував ся, сплював крізь зуби неначе з пересердя і брав ся до чобота, а стара Бодниха хутко підіймала веретено і зачинала знов прясти куделю. Отже видко, що обое мали якусь спільну думку, котра гнітила їх тай журила... А думате було об чім, тей журитись було чого. Таж посудіть самі: вжр четвертий місяць не мали старі батьки ані звісткі, ані чутки про свого сина з війни. Ще якось перед жнивами, як писав він до них, тай з того часу ані слуху ані духу, мов загинув... „або то трудно згинути на війні? Куля не вибирає, кого влучить тогой кладе... Чиж мало батьків подоставали звіетки, що з того ранено сина, а в другого то і вбито; може й Павла вбито"... і при тій думці старому Бодні тремтіло в руках шило і щось душило в грудях, а його сабі випадало з рук веретено тай текли з очей непокірні сльози..

Павло був доброю дитиною для своїх батьків. Був він парубок роботящий і розумний, скінчив сільську школу і вже брав ся підготовляти ся на дяка, бо мав дуже красний голос, і змалку привчив ся до крилосу, а тут мов грім серед ясної погоди — вдарила війна з Японцями і Павло, хочай був у батьків одинаком, проте мусів іти до війська — „в москалі", — як то кажуть у нас.. Тай погнали його, страшно й подумати, десь аж на Сібір. в Китайщину... Вже другу кутю приходить ся проводити без сина.. Старий знов задумав ся, а стара почала хлипати, коли це щось загупало під вікнами а далі в сінях, двері до хати відчинились і війшов дід Бенедь, листоно.

— Слава Вогу!

— На віки слава! Сідайте Бенедю, — запросила Якимиха. Бенедь сів на лаві. Вийняв люльку, почав набивати, викресав, запалив. Трохи помовчав.

— А що це, ви, — почав він звертаючи ся до Водні, — латаєте чоботи?

— Та ніби то якось і латаю, — відповів той, не відриваючи очей від чобота.

— Маєте ранні ягната; — заговорив по хвилї мовчанці Бенедь.

— Еге... — відповів Бодня...

Венедь потягнув кілька разів з люльки і знов почав:

— А я приніс вам дещо цікавого?

— Листа від сина.

— Від сина?! — аж скрикнула з несподіванки Бодниха і підняла ся з лавки.

— А хто казав, що від сина?! — запитав недовіряючо Бодня.

— Та волосний писар дививсь на коверту, та казав що з війни лист... маєте листа.. — і Бенедь вийняв із за пазухи і подав Водні листа.

— Будьте здорові! - промовив він встаючи з лави й рушаючи до дверей; — піду ще до попа, занесу ґазети. — І Бенедь вийшов.

Бодня держав в тремтячих руках листа і дивив ся на нього, але нічого не бачив, бо щось сіре, мов туман, заволокло йому очі і серце дуже заколотилось в грудях. Бодниха хлипала щось промовляючи.

Яким троха відійшов, заспокоїв ся і почав одягати кожуха.

— Одягай ся стара! — промовив він до жінки. — Підемо до дяка: хай прочита листа...

Якимиха вхопила кожуха і почала одягати, а з великого поспіху ніяк не могла попасти в правий рукав, аж Яким поміг. Йдучи до дверей нагадала, що на маснику лежить чотири яйці, тай забрала їх до пазухи. Яким зайшов по дорозі до „марнопольки“, (монопольки), та взяв сотну горівки; отже щоб було чим потрактувати дяка.

Вступили до дяка і якраз попали на сварку. Дяк хотів колоти на Різдво перістого підсвинка, а дачиха намагалась, щоб білого. Не знати на чиїм боці була перевага, а тільки дяк дуже зрадів, наколи побачив, що до хати війшов хтось чужий, а дячиха посварила на нього кулаком і вийшла до другої кімнати тріснувши за собою дверима.

— Сідайте, діду! Сідайте, бабо! — запросив дяк.

Якимиха вклонила ся, а Яким вийняв зза пазухи фляшку з горівкою і поставив на слолі.

— Щось маєте до мене? — запитав дяк, кинувши оком на горівку.

— Та буду просити вашої милості, щоб прочитали лист від сина; — сказав вклонюючись Яким; подав дякові конверта.

Дяк в друге запросив сідати. Старі сіли. Розірвав конверта і почав читати:

„Письмо від вашого сина Павла. Кланяю ся вам від білого лиця і аж до сирої землї і бажаю вам, мої дорогії родителї, всього найкращого від Господа-Бога, здравія і довголїтія і благополучия у всік ділах ваших“.

Дяків голос гудів рівно і поволї, часто спиняючись на невиразних словах.

„І ще знішаю вас, дорогії родителї що я живий ще і пробуваю в добрім здоровлї, чого і вам від Господа-Бога бажаю. До сього часу хоронить мене Бог від неприятеля, і не маю я ще жадної рани, хочай був вже чотири рази в бою і на атак ходив. Бачив Японців, дак вони люди такі як і ми, тільки говирити по нашому не вміють, а все шварґочуть по свому; їх багато є в нашому полоні. І ще прошу вас, не журіть ся ви за мною, бо як Бог дасть, то ще живий верну ся до вас, а листа вашого я дістав недавно і дуже був радий, як прочитав. А ще прошу вас, поздоровте від мене всїх наших родичів і бажаю їм від Господа Бога всього найлїпшого. І ще прошу я вас, вклоніть ся моїм товаришам, бо я їх часто вгадую. А як не будете довго мати від мене листа, то не трівожте ся, бо листи від нас ідуть довго, часом скілька місяців. І ще прошу вас, не журіть ся мною, а я ваш син, не забуду вас ніколи. Писано в Мукдені у Маньчжурії, місяця вересня восьмого дня. Фрейтор 45 ого піхотного полку, 12 роти, Павло Бодня“ — закінчив дяк, притискуючи голосом на двоє останніх слів.

Якимиха плакала від радости, а Яким стримував ся, щоб не заплакати і притулював до очий кулак, виминяючи сльози.

— То пише, що ще живий? — радістно запитав Бодня, трясучи від зворушення головою.

— Та живий, живий; і не ранений — заспокоював дяк старого.

— Дякувати-ж Господеві милосердному, - перехрестив ся Бодня, — тай Вам що прочитали нам листа...

Бодня взяв зі столу фляшку з горівкою, вдарив денцем об долоню, і вибивши корка, налив у чарку, котру дяк поспішив поставити на столї. Випив до дяка, та наляв другу й подав дякові. Дяк прийняв з Якимових рук чарку тай завитав старих:

— Дайже, Боже щоб діждати сина вашого з війни й з ним випити могорича.

— Дай Боже! — відповів Яким, а Якимиха знов заплакала. — То кажете, аж чотири місяці йшов цей лист? — запитав Бодня і діставши від дяка потакуючу відповідь Бодня аж тепер уявив собі, як то далеко пробуває його син. — І як він не згубив ся той лист на такім довгім шляху?!

— аж покрутив головою зі здивовання Яким. Випила чарку й Якимиха, а решту горівки дяк перелляв до своїї пляшки, а порожню пляшку віддав Якимові.

Подякувавши дякові обоє пішли з хати. Листа взяла Якимиха, щоб старий часом не загубив, а вийшовши від дяка сказала Якимові, що має чогось зайти до баби Артемихи, а тим часом до баби Артемихи зовсім не пішла, а вернула ся до дяка. Вийняла з пазухи чотири яйції, поклала на стіл тай попросила дяка, щоб ще раз прочитав їй листа. Дяк читав, а вона слухала та плакала і так їй було любо, так радістно, що якби вона мала при собі хоч як багато гроший, то всіб віддала дякові, аби він лишень читав їй того листа без перестанку. По правдї сказати, то вона навіть не вслухалась добре в те, що дяк їй читав; досить було для неї того, що то її Павло писав; їй навіть здавалось, що то не дяк читає, а що то в неї в грудях, в серці щось грає так прекрасно; то була музика матерього серця; вона прислухувалась до тієї чарівної музики і плакала. .

II.

— Ну, стара, збирай ся на завтра до міста — сказав Бодня своїй бабі за два дні до кутї. Він ще звечера почав ладнуватись до міста. Виготовав сані, навязав вязочок просянки та вівсянки на продаж, вкинув також кілька околотів до саней і корець жита та мірку гречки. Стара взяла пів копи покладків і два півні та три куклї прядива. Виїхали ще досьвіта. Бички йшли поважно, під саньми скрипів мерзлий сніг. Бодня потягав з люльки, а Бодниха сиділа загорнувши руки в рукави та думала. І попереду і з заду їхали підводи до міста, трапляв ся де-хто із знайомих — здоровкались. Поки сонце зійшло, були вже в містї. Ще на містку жидки перепенили Бодню і закупили в нього всю солому й збіже, а півнів та покладки, то просто з рук вихопили в старої... Боднї перелічили разів з десять гроші, що вторгували, прокидаючи на шаги та гривні, (щоб бува часом не обмахорили жидки), тай рушили до самого міста. Припоручили худобу й сані знайомим тай пішли, що найперше до почти, щоб послати Павлові листа, що вчора у вечері дяк їм написав. Листа швидко здали, а при тім Бодниха попросила урядника, щоби той постарав ся, аби лист як найскорше дістав ся до Павла, ще й хотїла подякувати йому десятьома копійками, та урядник чогось засьміяв ся, подякував і не приняв грошей... З почти пішли межи крамниці — дечого купити. Купили риби, й меду трохи до кутї. Якимиха купила за цїлу гривню сотку жовтих бубличків, щоб було чим дарувати дітий, що прийдуть на Різдво колядувати. І муки питльованої на мисочку до церкви, та ще й довго сварили ся з жидом, бо ніяк не хотів спустити дві копійки. Довго торгувались; Бодня аж розсердив ся і вилаяв жида „пархатим дурнем“, а сам дістав від жида „мужик свиня“. Нарештї жид уговтав ся і спустив дві копійки, хочай звичайно, недоважив ся на три копійки і виїхав таки на свому, але то меньше з тим, бо мука була добра; а вже Якимиха вміла муку вибирати, замісюючи крихітку муки слиною на долонї і якось то тим переконуючись про її вартість.. На розї примостив ся жид з шапками, поясами, люльками та иньшим крамом. Бодня задивив ся на шапки, бо шапки були добрі, смушові, тай мимохіть помацав свою шапку, чи ще добра, хочай однаково не мав гроший, щоб купити лїпшу. І до люльок придивив ся старий, навіть трохи поторгував ся з крамарем, хочай купувати зовсім не думав, бо своя ще була добра, дарма, що вже четвертий рік їй минув. Вже вертаючись до підводи, застановили ся біля кацапської ятки з образами та картинами. Тут людей було сила. Купували образи, картини, часословці, псалтирі. Бодня з Боднихою стали перед якоюсь картиною що була дуже цікава, та тільки ніяк не можна було розібрати, що на ній таке намальовано. Наначе й дим і вогонь, і люди якісь, і сине і зелене, а що воно таке — то Біг його сьвятий знає.

— Що то воно за картина? — запитала якась молодиця у пристаркуватого дядька, котрий також придивляв ся до тієї картини.

— Не бачиш? Страшний суд! — відповів запевнюючим тоном дядько.

— Дядьку! — гукнула молодиця до кацапа. — А що коштує той страшний суд?

— Якій?! — запитав кацап.

— А о! — показала молодиця на картину.

— Ех ти, хахла дурна! — засьміяв ся кацап.

— То японська війна.

Всї підсунули ся до картини і стали роздивляти ся на неї. Якийсь грамотний почав читати підпис на картинї.

— А хто кого бє? — запитав ся хтось із натиску.

Та ніби наші Японців бють, — відповів хтось другий.

— А чому в ґазетах пишуть, що Японець бє наших? — запитав третій.

— Ет, дурак! — закричав з призирством кацап. — Хиба ґазети правду пишуть? От що на картині намальовано, то й правда, бо то на самій війнї мальовано...

— Коли цар батюшка прикаже, тоді й побють, — пояснив кацап.

— А чомуж цар зараз не приказує бити Японців? — не спиняв ся цікавий.

Кацап, загнаний на слизьке, не знав що відповісти на таке питане і нарештї вилаяв ся на цікавого: — Дурак! Хахол! — А навкруги всї реготались з кацапа, що забрехав ся, та не вмів вибрехати ся.

— А може тут і наш Петро є намальований? — подивилась Якимиха на свого чоловіка...

Бодня здивовано глянув на жінку, а потім на картину, потім знов на жінку, ніби вагаючись і щось роздумуючи, але нарештї відповів переконуючо:

— Ще що вигадай! Мало там панів є, щоб ще нашого Павла малювали...

Йдучи до дому, стара Бодниха через всю дорогу думала про тоту картину. Йій все здавало ся, що там мусить бути намальований Павло, да тільки пізнати його не можна, звісно, намальований. „Бо якже преціннь“, думала вона, то війна, а Павло також на війнї“... Навіть прокинувшись у ночі, їй зараз спливали на голову ті думки, а перед ранком їй приснилось, що буцїм то вся її хата обліплена картинами і на картині намальований її Павло та тільки ніяк не можна його впізнати...

III.

На саму кутю трапив ся Бодниси випадок. Пекла вона книші. Виробила сім книшів, і в піч садовила то лічила — було сім книшів, а вийняла з печі аж вісім. Це її дуже вразило; вона ніяк не могла собі обяснити, як воно так зробилось, Сказала старому, а той не вірить, каже, що вона помилилась, одним книшем облїчилась. Алеж бо вона добре памятає, що й виробила сім і до печі всадила сім, а з печі вийняла вісім книшів!.. Вона над тим так задумалась, що аж голова розболїла ся.

„Це не спроста“, думала вона; „щось то воно має значати“.

Пополуднї, саме як ставила вона на покутю кутю, зайшла до неї баба Кека позичити білої глини, тай почувши від Боднихи про ту пригоду в книшем, трохи задумала ся, підперши долонею щоку, а далї й заговорила переконуючо:

— То чуєте, серденько, має щось бути, то не добра є прикмета, ой не добра! Чуєте серденько; як в Горпини, Шадоришиної невістки, мав вмерти чоловік, то в неї також випік ся зайвий хліб. Я таки зараз казала, що хтось помре, аж це на другий день після того як раз і завалило глинисько покійного Луку, Горпининого чоловіка... То смертельна прикмета..

Бодниха вже не чула, що далї говорила Кека, і заливала ся гіркими сльозами. Йій раптом все стало зрозумілим: Павло вмер — Павла вбито... І як вона не могла відразу про це догадати ся; тож так ясно...

Війшов до хати Бодня, тай став.

— А це чого?

— Ой немаж вже нашого Павлуся, нема... — голосила Бодниха. — Бідніж ми, нещасливі, щож ми без тебе вдіємо, синочку, що вчинимо; на когож ти покинув нас?!...

Кека також збирала ся заголосити, бо вже почала кивати головою в такт Бодниси, а Бодня стояв і не розумів, що стало ся.

— Та скажіть же менї на милость Божу, що стало ся?! — гукнув Бодня до Кеки, бачучи, що від жінки вже не дібеть ся толку.

— Павло ваш помер.. — відповіла Кека суворо й запевняючо, тай собі заголосила...

Старого Бодню мов грюкнуло по голові ломакою, так в нїй все замакітрилось і добру хвилю стояв, нічого не думаючи, а весь тремтів і під серце підкотило ся щось холодне...

Переміг себе і запитав:

— Хто сказав?

-- Книш зайвий випік ся, — почала Кека; Горпина, Сидорашина невістка, як мав вмер...

Бодня почув, що той лїд, що підняв ся був під серце, посунув ся кудись вниз, а замість того заворушила ся печінка і взялась така злість на бабів, що здаеть ся позабивав би їх на смерть.

— Агу, на ваші голови, сороки язикаті! — гримнув дверима, виходячи з хати. — Бодай вам на віки язики позаціплювало!

Він трохи заспокоїв ся, але якась вага лежала таки на серці і не давала йому цілковитого спокою. А в хаті голосили обидві баби. Ішла попри Бодньову хату по воду молодиця, зачула галас тай зайшла до хати і через хвилю голосило вже троє. Зойки вилїтали з хати на подвіря та на вулицю. Старий Бодня не витримав, війшов до хати і випхав з хати обох чужих бабів... За годину все село знало, що Боднів Павло помер...

Докінчення на стороні 7-ій.